

RICHARD WAGNER U HRVATSKOJ I HRVATI U NJEMU

Marija Barbieri

U svjetskim su razmjerima hrvatski umjetnici možda i najprepoznatljiviji po nastupima u Wagnerovim djelima. Dovoljno je sjetiti se da je Matilda Mallinger pjevala Evu na praizvedbi "Majstora pjevača" u Münchenu 1868. godine, a Milka Trnina jedna je od najvećih wagnerijanskih pjevačica svih vremena. Pjevala je u Dvorskoj operi u Münchenu, Covent Gardenu i Metropolitanu, da spomenemo samo najveće svjetske operne kuće u kojima je nastupala. Sieglinda u Münchenu 1. rujna 1906. godine bio je ujedno i posljednji nastup velike Trnine na opernoj sceni.

Hrvatski bayreuthski vagnerijanci bili su u prošlosti Josip Kašman, Blaženka Krnic i Đurđa Milinković, a u novije vrijeme Dunja Vejzović, koja nažalost nije pjevala Wagnera i na našoj sceni, ali ga je snimila za EMI i DGG. Marko Vušković pjevao ga je u velikim kazalištima srednje Europe, Josip Gostić bio je sredinom XX. stoljeća glasoviti Lohengrin Bečke državne opere, Tomislav Neralić pjevao ga je po cijelome svijetu (Berlim, Milano...), Lovro Matačić bio je poznati vagnerijanski dirigent. Wagnera su dirigirali na velikim svjetskim scenama Berislav Klobučar i Nikša Bareza.

Sudimo li razmjerno broju skladanih djela, Richard Wagner je uz Giacomu Puccinija najizvođeniji skladatelj u zagrebačkoj Operi, naime, od trinaest Wagnerovih opera izvedeno je deset (nisu izvedene "Die Feen"/"Vile" i "Das Liebesverbot"/"Zabrana ljubavi" te muzička drama "Götterdämmerung"/"Sumrak bogova"), a približno isti postotak vrijedi i za Puccinija. Od 26 Verdijevih opera u Zagrebu je izvedeno samo 13 (u Splitu ih je izvedeno 15 i koncertna izvedba šesnaeste). Wagner je, dakle, u velikoj prednosti prema Verdiju po broju naslova, naravno, ne i prema broju izvedaba kojih Verdijeve opere imaju otprilike sedam puta više. Broj izvedaba tih djela izvan Zagreba je minimalan.

"Lohengrin" se na zagrebačkoj pozornici prvi put izvodio 9. veljače 1895. godine. Lohengrina, Elsu i Telramunda pjevali su dobro školovani češki umjetnici tada u angažmanu u zagrebačkoj Operi, Rikard Hofer, Anka Matoušek i Emanuel Kroupa. Posebnu je pozornost izazvao debi u ulozi Ortrud Leonije Brückl, Karlovčanke koja je studirala na Bečkom konzervatoriju, ali je na pozornicu stupila na uporno Miletićevo nagovaranje tek nakon muževe smrti i ubrzo postala operni stup Miletićeve ere. Dirigirao je Nikola Faller. "Lohengrin" redovito se izvodio sve do 1953. godine. Bilo je nekoliko izvrsnih tumača glavnih likova među kojima se uz Gostića izdvajaju Milena Šugh kao Ortrud, Pavao Marion Vlahović kao Lohengrin i Marija Podvinec kao Elza. Zatim je 1963. došlo do gostovanja ljubljanske Opere i tek ga je Nikša Bareza 2013. ponovno premijerno izveo. Broj izvedaba "Lohengrina" u zagrebačkoj Operi bliži se broju 90. "Lohengrina" je prvi put u Splitu izvela 1896. češka operna družina iz Brna. Opera Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku uvrstila

ga je u repertoar 31. siječnja 1922., a Opera Narodnog kazališta u Splitu 7. ožujka 1959. godine. Svjetski poznati tumači likova u "Lohengrinu" bili su Milka Trnina, prvi Telramund u Metropolitanu, Josip Kašman i Dunja Vejzović.

Neponovljiv intendant Miletić, koji je u kazalište ulagao umjesto da iz njega crpi, kao što su to inače mnogi radili, četiri mjeseca nakon "Lohengrina", 5. lipnja 1895. uvrstio je u repertoar "Tannhäusera". Dirigirao je Franjo Rumpel. Hofer je bio Tannhäuser, Kroupa Wolfram, Anka Matoušek Elizabeta, a Leonija Brückl Venera. Matouškova i Brücklova poslije su zamijenile uloge. Gostovanje Milke Trnine kao Elizabete u ožujku 1898. godine značilo je i vrhunac umjetničkog uspjeha ove predstave. Trnina je nastupila u jednoj od svojih najljepših uloga, naučila ju je na hrvatskom, što se tada osobito cijnilo, pjevala je tri puta i oduševila. Velika umjetnica bila je tada na vrhuncu karijere i osvajala najveće svjetske scene pa je njezinih osam nastupa u Zagrebu imalo veće značenje od samog umjetničkog doživljaja. Wagnerova druga romantična opera doživjela je do 1931. godine 42 izvedbe - a onda je nestala iz repertoara. Svjetski poznati hrvatski tumači likova u "Tannhäusera" bili su Josip Kašman, koji je 1892. i 1894. godine pjevao Wolframa na Bayreuthskim svečanim igrama, a Elizabeta je bila krunska uloga u repertoaru Milke Trnine, koju je pjevala u najvećim svjetskim opernim kućama. Zanimljivo je da je riječka publika upozala "Tannhäusera" 1897. godine u Teatru Comunale u izvedbi talijanske operne družine.

Na red su potom došli "Der fliegende Holländer"/"Ukleti Holandez" i "Die Walküre"/"Walküra". Sam Miletić priznaje da su i premijera "Ukletog Holandez" 28. ožujka 1896. godine, i premijera "Walküre" 16. travnja 1898. godine imale dobrih i loših strana. "Ukleti Holandez" je čvrsto zasjeo u repertoar, u XX. stoljeću nekoliko je puta obnavljan i doživio devedesetak izvedaba. Najnovija premijera, koja se poslije obnavljala, bila je 1975. pod ravnanjem Jovana Šajnovića u režiji Federika Mirdite. Ansambl je s tim "Ukletim Holandezom" gostovao u Ljubljani i Beogradu. Veliki hrvatski interpreti naslovnog lika u Hrvatskoj s međunarodnim ugledom bili su Marko Vušković i Tomislav Neralić. Interpretkinje Sente međunarodnog ugleda bile

su Milka Trnina i Dunja Vejzović. Opera Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku uvrstila je "Ukletog Holandeza" u repertoar 28. ožujka 1923. godine, a Opera Narodnog kazališta u Splitu 11. travnja 1957. godine.

Miletić je imao namjeru izvesti cijeli "Prsten Nibelunga" i počeo je djelom koje se često izdvojeno izvodi - "Walkürom", no spomenuta premijera iz 1898. godine bila je jedna od Miletićevih posljednjih, odstupio je u lipnju. U sljedećim izvedbama "Walküre" - a njih je do danas u HNK-u u Zagrebu bilo više od četrdeset - Josip Križaj preuzeo je ulogu Wotana i postao njegov antologijski tumač. Brünnhilda je bila jedna od najvećih umjetnica hrvatske operne scene - Ančica Mitrović. Miro Belamarić i Hans-Peter Lehmann realizirali su 1987. godine najnoviju obnovu "Walküre". Ta je predstava naišla na opće odobravanje kritike, a i publika ju je lijepo prihvatila. Otkriće je bila Blaženka Milić kao Brünnhilda. Opera je izvedena na gostovanjima u Ljubljani, Kijevu, Boljsoj teatru u Moskvi i u Beogradu. U međuvremenu, njezin prvi i treći čin, izvedeni su 1974. godine na koncertu Zagrebačke filharmonije pod ravnanjem Lovre Matačića. Siegmund i Brünnhilda bili su njemački gosti Hermin Esser i Ester Kovacz, Sieglindu i Hundinga pjevali su naši, nažalost, preminuli umjetnici Božena Ruk-Fočić i Franjo Petrušanec, a Wotan je bio Tomislav Neralić. Snimka je nedavno objavljena na CD-u. Pod naslovom "Walkiria", djelo je upoznala riječka publika 1910. godine u Teatru Comunale u izvedbi talijanske operne družine.

Miletićev nasljednik Ivo Hreljanović uvrstio je "Rienzija" u repertoar 15. siječnja 1901. godine. Ovo, za Wagnera ne toliko karakteristično djelo, pisano više u stilu velike opere, doživjelo je tek četiri izvedbe, koje nisu ostale u osobitu sjećanju. Premijera u Hrvatskom zemaljskom kazalištu u Zagrebu bila je pri kraju drugog razdoblja djelovanja zagrebačke Opere, 15. siječnja 1901. godine. Dirigirao je Nikola Faller, a pjevali su Josip Conrat, Klementina Pleschner, Edo Aschenbrenner i Aida Alloro.

Šesnaest je godina prošlo do sljedećeg novoga zagrebačkog Wagnera - "Tristana i Isolde", a u međuvremenu su se izvodili "Ukleti Holandez", "Lohengrin",

"Tannhäuser" i "Walküra". Ravnatelj Opere Srećko Albini uvrstio je to djelo u prijevodu Milutina Cihlar-Nehajeva u repertoar 29. lipnja 1916. godine i njime dirigirao. Režiju je povjerio Ivi Raiću-Lonjskom, a naslovne uloge Stanislavu Jastrzebskom i Viki Engel. Iznimna pjevačica i glumica, a uz to i lijepa žena, Engelova je uz Trminu jedina hrvatska interpretkinja toga lika. Križaj je bio kralj Marke, Rudolf Bukšek Kurwenal, a Mira Korošec Brangäna. U posljednjoj, petoj, predstavi važno je bilo gostovanje prvakinje praškog Narodnog divadla, Hrvatice Gabrijele Horvatove, jedne od najvećih umjetnica operne scene koje smo dali svijetu. Mladen Tarbuk uvrstio je "Tristana i Izoldu" u repertoar HNK-a u Zagrebu ponovno tek 2005. godine. Lovro Matačić dirigirao je 1971. godine koncertnom izvedbom djela u HNK-u. Djelo je doživjelo tek desetak izvedaba. Najveći hrvatski tumač likova u toj muzičkoj drami i jedna od najvećih svjetskih interpretkinja Izolde svih vremena je Milka Trnina.

Svečani posveti prikaz "Parsifal" bio je bolje sreće. Prvi je put izveden 28. travnja 1922. godine pod ravnanjem Milana Sachsa u režiji dr. Branka Gavelle s nezaobilaznom Vikom Engel kao Kundry. U toj kultnoj Wagnerovoj ulozi gostovala je i Gabrijela Horvat. Parsifala i Gurnemanza pjevali su češki umjetnici tada u angažmanu u Zagrebu Zdeňek Knittl i Arnold Flögl, Amfortas je bio Robert Primožič, Klingsor Edudja Gormanov a Titurela je pjevao budući veliki, antologijski Gurnemanz, Josip Križaj. Osvrt na izvedbu Nehajev je u Jutarnjem listu 30. travnja završio riječima: *"Možemo biti ponosni, da smo u Zagrebu mogli ovako čuti Wagnerovo djelo."* Poslije se "Parsifal" svake godine, s prekidom od 1929. do 1931. godine, redovito izvodio na Veliki petak. Ančica Mitrović bila je velika Kundry, Marko Rothmüller i Rudolf Župan odlični tumači Amfortasa a Josip Gostič idealan tumač naslovnoga lika. Nakon 1943. godine nova premijera bila je tek 2011. godinom, i to pod ravnanjem Nikše Bareze. U zagrebačkoj Operi "Parsifal" je izveden više od 50 puta. Najveći hrvatski svjetski interpret, točnije interpretkinja lika iz te opere je Milka Trnina. Pjevala je Kundry u Bayreuthu i na prvoj izvedbi djela izvan Bayreutha 1903. u Metropolitanu. Amfortasa je u Bayreuthu 1893. tumačio Josip Kašman.

Dunja Vejzović pjevala je Kundry tri godine na Bayreuthskim svečanim igrama i snimila za EMI. Tomislav Neralić pjevao je Titurela, Amfortasa i Klingsora u Bečkoj državnoj operi, poslije u Njemačkoj operi u Berlinu i na mnogim gostovanjima. Kundry je u njemačkim kazalištima pjevala Đurđa (Georgine von) Milinković. Berislav Klobučar dirigirao ga je u Bečkoj državnoj operi, Lovro Matačić u mnogim talijanskim gradovima, Nikša Bareza u Scali. Martina Tomčić bila je Kundry na Tirolskom festivalu u Erlu pod ravnanjem Gustava Kuhna i ta je izvedba 2007. godine zabilježena na CD-u gramofonske tvrtke *col legno*.

Prva izvedba "Majstora pjevača" ("Die Meisteringer von Nürnberg") u Hrvatskoj bila je 15. lipnja 1929. godine u Narodnom kazalištu u Zagrebu. Dirigent i redatelj bio je Friderik Rukavina. Hansa Sachsa pjevao je Nikola Cvejić. Vilma Nožinić bila je Eva, Walthera je pjevao gost Francesco Battaglia, Pognera Aleksandar Griff, a Beckmessera Rudolf Bukšek. Kad je djelo 1931. obnovio Milan Sachs a redatelj bio August Markowsky, veliki interpret Hansa Sachsa, iznimnog lika u opernoj literaturi, bio je Josip Križaj. Opera je ponovno obnovljena 1969. Dirigirao je gost Otmar Suitner, redatelj je bio također gost Peter Lehmann, a Hansa Sachsa pjevao je Tomislav Neralić koji je tu ulogu tumačio i u Njemačkoj operi u Berlinu. Evu je pjevala Božena Ruk-Fočić koja je u toj ulozi nastupila i u Covent Gardenu. Zagrebačka Opera gostovala je s "Majstorima pjevačima" 1970. godine u Bergamu. Djelo je doživjelo dvadesetak izvedaba. I u tom smo djelu imali umjetnicu koja je nastupala u Bayreuthu- Blaženka Krnic kao Beatrix Krnic pjevala je 1899. godine Evu, a njezin je glas sačuvan u izdanju "100 godina Bayreutha" na CD-u "Reparatur-Maschinen". Riječka publika upoznala je "Majstore pjevače" 1912. godine u Teatru Comunale u izvedbi talijanske operne družine.

Veliki ravnatelj zagrebačke Opere Krešimir Baranović namjeravao je izvesti cijeli "Prsten Nibelunga", pa je nakon "Walküre", 11. travnja 1935. godine uz suradnju redatelja Tita Strozija i scenogafa Ljubu Babića na scenu postavio "Rajno zlato" ("Das Rheingold"). Zbog bolesti Josipa Križaja Wotana na premijeri je pjevao komorni pjevač Bečke državne opere i istaknuti vagnerijanac (pjevao je i u

Bayreuthu) Josef Manowarda i bio "savršen, idealan", ali i Križajeva kreacija na reprizama bila je "moćna, apsolutno suverena, stilski uzorna, skroz muzikalna i dramatski proćućena." (*Jutarnji list*, 29. travnja). Križaj je poslije kontinuirano pjevao tu ulogu. Ančica Mitrović, Vilma Nožinić i Đurđa Milinković bile su božice, Nikša Štefanini, Pajo Grba i Anatol Manoševski bogovi, Leo Mirković i Milan Šepec Nibelunzi, Aleksandar Griff i Lav Vrbanić divovi, a Rajnine kćeri Nada Tončić, Ludmila Radoboj i Elza Karlovac. Đurđa Milinković je poslije otišla u München i Beč gdje je postala komorna pjevačica i jedna od naših najvećih vagnerijanki, čija je Fricka u "Prstenu Nibelunga" s Bayreuthskih svečanih igara 1957. zabilježena na pločama tvrtke Estro Armonico. Djelo je obnovljeno 1943. godine pod ravnanjem Lovre Matačića i potom 1989. godine pod ravnanjem Mira Belamarića u režiji Hansa Petera Lehmana. Do danas je ta opera doživjela trideset izvedaba u HNK-u u Zagrebu, a 1984. godine izvedena je i polukoncertno u produkciji tadašnje RTZ u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog u Zagrebu pod Matačićevim ravnanjem.

Prva izvedba "Siegfrieda" u Hrvatskoj bila je 26. svibnja 1938. godine, a dirigirao je sam ravnatelj Opere Krešimir Baranović, redatelj je bio Tito Strozij, scenograf Ljubo Babić. Naslovnu ulogu tumačio je gost Jan Barton. Brünnhilda je bila Ančica Mitrović, Mimea i Albericha pjevali su Božidar Vičar i Leo Mirković, Fafnera Aleksandar Griff, Erdu Lucija Ožegović, glas Šumske ptice bio je glas Bianke Dežman, a Wotan-Putnik bio je Josip Križaj. "Za čudo nakon velikih uspjeha 'Rajnskog zlata' i 'Walküre' odlična premijera 'Siegfrieda' nije ni približno bila tako posjećena kako to zaslužuje djelo i izvedba. Ali prisutni bili su bez izuzetka oduševljeni. Kao kod 'Walküre' opet su protagonisti po 6 do 8 put bili izazvani nakon svakog čina", piše *Jutarnji list* 28. svibnja i dodaje da je "sjajnu u antiknoj veličini stiliziranu Brünnhildu stvorila gdja. Ančica Mitrović", dok je "kao uvijek vanredan u svojem dostojanstvu i snazi, suverenom dominiranju scenom i odličnoj stilskoj interpretaciji bio naš ponos i prvak g. Josip Križaj kao Putnik-Wotan." No usprkos dobrim kritikama, "Siegfried" je izveden samo četiri puta.

U očekivanju smo "Sumraka bogova".